

АЛЕКСАНДАР КАДИЈЕВИЋ

ИНТЕРПОЛАЦИЈЕ У БЕОГРАДСКОЈ
 НОВИЈОЈ АРХИТЕКТУРИ.
 НЕОМОДЕРНИСТИЧКА АУТОРСКА
 ИНТЕРПОЛАЦИЈА У ТАКОВСКОЈ
 УЛИЦИ (2003–2008)

У з обликовање слободностојећих јавних и стамбених објеката у простору, осмишљавање обухватних урбанистичких комплекса и целина, у архитектонском пројектовању у Београду већ дуго преовлађује тема интерполирања у блоковски интегрисан урбани контекст. Тумачећи захтевне принципе те осетљиве стручне дисциплине,¹ која подразумева дефинисан однос новог објекта према ликовно-историјским карактеристикама његовог непосредног градитељског окружења, пројектанти су углавном комбиновали типска и ауторска решења. *Интерполације* (уграђивања, узиђивања, уметања, усађивања)² у архитектури Београда започете су крајем треће четвртине деветнаестог века, у време његовог коренитог урбанистичког преображаја из оријенталног у модеран европски град.

Већ у првом таласу интерполација, покренутом на празним парцелама у вароши унутар и изван шанца (после 1867), а касније и у виду замене постојећих, цивилизацијски дотрајалих зграда већим и функционалнијим, није вођено довољно рачуна о визуелно-стилској усклађености новоизграђених и затечених суседних објеката. Крајем деветнаестог и почетком двадесетог века, мерама грађевинског законодавства у архитектуру интерполација уводи се неопходан ред, који је подразумевао висински, ивични и нивелациони склад укључених целина.³ Упркос уведеним ограничењима, манир креативног уграђивања, односно ауторског „обележавања“ значајних градских простора, није јењавао у следећим деценијама, нити је заобишао стилски најкомпактније и најрепрезентативније потезе средишње престоничке зоне, као што су улице Кнеза Михаила, Краља Петра, Васина, Коларчева, Македонска, Краља Милана и Теразије. Спратна неуједначеност пласираних волумена и несклад у регулацији њихових водоравних зона примарно су проистицали из недовољног међусобног програмског уважавања ангажованих градитеља,

прагматичног менталитета амбициозних наручилаца, скромног ауторитета стручне критике, недостатка оштријих санкција и честих смена архитектонских идеологија. Неповољном стању у тој области допринели су и развојни дисконтинуитети српског друштва, изазвани и споља наметнутим кризама, ратовима, бомбардовањима и девастацијама.⁴

Унутрашњим и спољним факторима узрокована, архитектонска шароликост је у Београду заживела у екстремном облику, снажно одређујући његову визуелну презентацију, читљиву у архитектури улица, тргова, блокова, примарних визура и силуета.⁵ По прејаким контрастима препознатљив у европским оквирима, београдски амбијент у очима неупућених посматрача традиционално одише шармом „балканске романтичне неспутаности“, импонује „плодним“ импровизаторством у тумачењу архитектонских типова и стилова, док у свести строжих тумача (путописаца, хроничара и специјализованих историографа), ужива репутацију престонице неорганизованог, стихијног градитељског развоја.

Континуирано подстицана од предузимљивих наручилаца, толерисана од недовољно упућених конзумерата, пракса наметљивог уграђивања ефикасно се наставила до наших дана. У почетку развијана уметањем спратних објеката између постојећих нижих, интерполирања су се тематски проширила на просторно и пластички обухватније уграђивање, кроз акцентовање угла, постављање нове целине уз само једног „суседа“, захватање простора двеју, па и више улица (у случајевима када се интерполира читав блок састављен од неколико зграда или једне четвороугаоне са унутрашњим двориштем), кроз интерполирање на интерполацију (дограђивање спратова, мансардних кровова, атика, купола), различите видове „пломбирања“ ширих локација и сл. Интерполирање је с временом заживело и у областима индустријске, пејзажне, меморијалне и сакралне архитектуре.

Стилско, пластичко и композиционо шаренило нанизаних фронтва индивидуалних зграда спојених у блокове већ од првих интерполацијских подухвата постало је карактеристично обележје београдског миљеа. Ретки потези компактно повезаних волумена и облика, настали у периоду од 1865. до 1941. године, незнатно ублажавају утисак „контролисане“ неуједначености која краси архитектонске односе у граду. Визуелни несклад објеката замишљених у духу класицизма, романтизма, националног „слога“, академизма, сецесије и модернизма, пун контраста и различито укомпонованих акцената, поспешивао је манир слободног ауторског фасадизма, док су структуре грађевина, њихов унутрашњи

Сл. 1. Таковска 23–25, изглед pročеља

просторни распоред и конструктивни систем решавани уједначеније и устаљеније, разликујући се претежно у детаљима.⁶

Отуд није нимало случајно што је прва, дуго најпрестижнија, стручна награда за архитектуру у београдској културној средини (коју је установио Клуб архитеката у сарадњи са проф. Д. Томићем) од 1926. године додељивана „најлепшој фасади“,⁷ уместо програмски најкомплетнијим новим објектима. Креативни фасадизам, пословично ослоњен на интерполације, ефикасно се одржао и у време модернизације српске архитектуре крајем двадесетих и током тридесетих година прошлог столећа, када и модерно обликовани објекти постају стилски атрактивне и пословно уносне теме, које повремено добијају престижну награду Клуба архитеката.⁸ Већина модерниста (међу којима су предњачили дојучерашњи традиционалисти), осокољена чињеницом да престонички приватни инвеститори, сем усвајања помодне модернистичке прочелне облоге, не очекују и коренито реформисање просторних програма и елемената конструкције наручених зграда, наставља праксу креативног фасадизма, негујући једноставне и

Сл. 2. Бочни изглед

неупадљиве интерполације (1928–1931), да би у периоду зрелог (1931–1935) и позног (1935–1941) предратног модернизма развијала ауторски амбициознија уграђивања, употпуњена заводљивим мотивима ар декоа или различитим истористичким евокацијама (маркизе, сведени хоризонтални подеони и поткровни венци, атике, прозорска профилација, и др.).⁹ Иако су већи степен уклопљености постизали интерполирањем мање наметљивих ужих фасадних фронта, не умањујући делотворност својих естетских принципа (видети Трговачку комору на Студентском тргу арх. Драгише Брашована),¹⁰ многи модернисти су тежили висинско-пластичким „искакањима“ из контекста, акцентујући углове, заузимајући шире просторе, примењујући јаче ризалитне испаде, истичући атике и носаче за заставу (видети хотел „Праг“ Ђ. Борошића, палату Трговачког фонда Б. Маринковића, палату „Албанија“, Бона, Гракалића и Прљевића, палату листа „Време“ Б. Којића).¹¹

Након краткотрајног периода соцреализма (1945–1952),¹² у коме интерполирање због материјалне оскудице и деперсонализоване праксе није могло да настави ранији ауторски узлет, од средине шесте деценије,

у повољнијим друштвено-економским условима, носиоци београдске школе модерне архитектуре започињу еру екстремно неконтекстуалног уграђивања, која ће потрајати све до почетка осамдесетих година.¹³ Стремећи ауторски препознатљивим амбијентима, потенцирају нове, често агресивне, рационалне неисторичне облике, одражавајући предузимљиви дух архитектуре вишег стандарда, брутализма, касне модерне и хај-тека. Све чешће се излазило из класичног система блоковског позиционирања грађевине у прилог решењима у којима тече и претаче се простор неомеђен зидним баријерама, „простор који се прелива из садржаја у садржај, из амбијента у амбијент“.¹⁴ Тек је генерација градитеља постмодерне оријентације знатно сензибилније и обзирније почела да приступа извођењу интерполација, уважавајући дух места, навике, намену амбијента и њихове традиционалне одлике.¹⁵ Но, обнова модерног архитектонског језика у виду неомодернизма, од средине деведесетих година и касније, оживљава вишедеценијску праксу бескомпромисних интерполација, овог пута с нешто блажим контрастом према затеченом миљеу.

Тежње аутора за оригиналним облицима, инвеститорске амбиције за статусном препознатљивошћу и исплативошћу улагања, усађене у програмске идеје већине интерполација, водиле су пре конфронтирању него уклапању у затечене амбијенте, нарушавајући њихов идентитет, устаљене топосе, облике, боје и обресе, реметећи след навика, обичаја, емоција, индивидуалних и колективних тежњи грађана настањених у простору око интерполација. Упркос низу несагласних и неуспелих уграђивања, повремено критикованих у стручној периодици и историографији, креативно ауторско интерполирање је и по цену радикалног конфликта са окружењем у многим периодима новије историје Београда донело високе уметничке и цивилизацијске помаке, о чему сведоче антологијска здања Министарства правде и Управе кварта Теразијског (С. Ивачковића и Ј. Суботића)¹⁶ и пословне зграде „ХЕМПРО“ (А. Бркића)¹⁷ на Теразијама, Робног магазина Бенциона Булија (В. Азријела)¹⁸ и палате Цептер (Б. Митровића – В. Милуновића)¹⁹ у улици Краља Петра, Есконтне банке (Д. Брашована)²⁰ у Нушићевој улици, „Гараже“ (М. Белобрка)²¹ у Светогорској, стамбене зграде у Господар Јовановој (М. Митровића)²² и Кумановској улици (Б. Митровића),²³ поједине вишенаменске палате у Кнез Михаиловој улици, трговачки, угоститељски и банкарски објекти изведени на истакнутим локацијама у историјском језгру града. Међу обухватнијим интерполацијама, које по обиму и разуђености превазилазе значај фронтално узиданих фасада, уклопљених у традиционално „тесногрудо“ окружење, истиче се низ масивних објеката

Сл. 3. Прочеље,
модел

на Теразијама, у улици Краља Петра, Булевару Краља Александра и Деспота Стефана, Васиной улици и Браће Југовића, Студентском тргу.

Иако о интерполирању као пракси београдске новије архитектуре није исцрпно писано у нашој историографији, може се закључити да је посредни била неминовна, перманентна цивилизацијска пракса замене (или допуне) старог новим, којом се на различите начине комуницирало с локацијом, наслеђем и градом у целини. *Градотворност* се, међутим, у нас схватала двојачко – као дисциплина обуздавања ауторског пароксизма у корист контекстуално прихватљивијих архитектонских облика и структура (одмерено стваралачко *надопуњавање* постојећег контекста), или као ауторски наглашено прилагање нових уметничких и функционалних садржаја (*наметање* коренито другачијих форми и односа). Најзрелија, узорна светска искуства, поспешивала су поступања у оба смера. Отуд су се и градитељи методолошки поделили на две групе – прву која је знатно респектовала затечено стање у простору, и другу, жељну што упадљивијег истицања властите естетике у њему.

Међу до сада диференцираним, легитимним видовима архитектонског интерполирања,²⁴ и у београдској средини примарно су заживели методи *контрастног* уграђивања у блок, затим *ауторска наметања* у контекст,

ређе *прилагођавајући* контекстуалистички приступи, и малобројни *факсимили*, односно прецизне обнове срушених или девастираних здања. Одговорнији и обазривији пројектанти су при интерполирању углавном тражили најмањи заједнички фактор релевантан за сва три композиционо повезана објекта. Приликом стварања релација узимали су у обзир конститутивне елементе постојећих кућа (волумен, висину, просторну организацију, хоризонталну и вертикалну фасадну зонску поделу, ликовне детаље, симболичке нагласке, конструкцију, елементе материјализације), али су подједнако тежили дијалогу и релацијама између кључних елемената уметнутог и једног од два суседна објекта. Уочено је да је и место интерполације (улица, раскрсница, трг и сл.) утицао на формирање релација, као и да се повећањем сложености конкретне ситуације долазило и до стварања компликованијих решења.²⁵

Подстакнути идејама урбане обнове, последњих година афирмисаним у домаћој настави архитектуре и градитељској пракси,²⁶ инвеститори и пројектанти све већу пажњу поклањају методологији интерполирања. Просвећени наручиоци, иако пословично заинтересовани за што ефектнији градитељско-тржишни резултат, показују разумевање за креативно надовезивање, прилагођено циљевима прокламоване обнове. Упркос знатним еманципаторским настојањима, упорно се

Сл. 4. Хол у приземљу

настављају агресивни неконтекстуални приступи, који задовољавају профитабилне тежње ка „примећености“, „блеску“ и „публицитету“, засновани на претераној визуелној наметљивости изведених здања.

Међу новијим београдским интерполацијама, оствареним у заштићеним или централним градским зонама, повремено коментарисаним у часопису *Наслеђе*, по квалитету се издваја *пословна вишеспратница у Таковској улици 23–25*, пројектована 2003. године, а завршена 2008. Реч је о карактеристичној архитектонској реализацији продуктивног ауторског тандема Ксенија Булатовић (1967) и Весна Цагић-Милошевић (1970), проглашеној за најуспешнију у 2008. години на конкурс компаније „Новости“. Реч је о шестоспратници намењеној издавању, саграђеној на стрмој, урбанистички осетљивој и саобраћајно фреквентној локацији у центру српске престонице. Позване од стране инвеститора, ауторке су идејни пројекат сачиниле 2003. године, а затим су га разрађивале до степена главног. Извођење здања, у највећој мери реализовано према главном пројекту, трајало је од 2006. до 2008. Према сведочењу ауторки, однос са инвеститором је од почетка до краја подухвата био међусобно коректан.

Објекат је изграђен као први од два планирана, тако да је пажња према архитектонском суседству била примарно усмерена ка петоспратници у броју 27 (на углу Таковске и Светогорске), коју је 1937. подигао арх.

Фрања Урбан у стилу академизма. С том упечатљивом, еkleктички слојевитом стамбено-пословном зградом успостављен је блажи контекстуални однос, заснован на сличној узајамној вертикалној, а донекле и хоризонталној регулацији. Према објекту у броју 21, арх. Чедомира Јанчића из 1922, изведеном у стилу академизоване сецесије (приземље + мансарда), није успостављено посебно визуелно сагласје, јер је планирано да се на његовом месту изгради још једна масивна палата за издавање, стилски слична недавно изведеној.

Зграда у Таковској 23–25 има носеће зидове од бетона и скелетну армирано-бетонску конструкцију. Као „импланта јако видљиве структуралности“, ²⁷ краси је полуструктурална вентилисана фасада изведена у комбинацији стакла, алуминијума и гранитне керамике (систем *alucobond* облоге). Унутрашња просторна подела, изведена системом лаких преграда, различита је на свим етажама, тако да је корисницима остављено да је уређују по нахођењу. Постоји и мање двориште на угаоној страни парцеле према Таковској 21. Према тврдњи пројектанткиња, објекат покушава да исправи вертикалне нивелете суседних објеката, док се суперпонирањем планова тежило форми минималних габарита, иако зграда у целини није необухватна (висока је око 27 метара). Здепаост њене силуете са бока биће знатно умањена када се изгради суседни објекат сличне намене.

Сведеном кубичном формом и ефектним суперпомирањем планова по дубини фасаде, степенасто повученој ка унутрашњости парцеле, уз наглашени екстензивни средишњи волумен, на чијем стакленом платну се рефлектују одрази постојећих зграда у окружењу, градитељке су оствариле препознатљиву и наметљиву неомодернистичку интерполацију, сложеног пластичког проседеа. Тежиле су структуралности састављеној од неколико слојева, третираних на различите начине по висини и ширини, успевајући да успоставе геометријску динамику фронта. Њихова интерполација није скромна, неупадљива, нити стриктно уткана у контекст, јер не садржи одјек сецесије, а ни академске еклектичке архитектуре. Типски се може сматрати умеренијим обликом *екстраполације*, то јест наметања контексту новог имплантата, што ауторке и не крију. Објекат је постао репер и несумњива доминанта у делу уличног блока који заузима својом репрезентативном фасадом, али се одређеним историјским евокацијама и неканоничном естетиком уклапа у контекст београдске пословне архитектуре.

У њему се на одржив и оригиналан начин прожимају актуелно и устаљено, локално и глобално, минималистичко и пуристичко. Таква неомодерна симбиоза изведена је кохерентно и доследно на свим етажама функционално замишљеног програма. Према сведочењу ауторки, употребиле су „већ виђене“, устаљене форме неомодерне архитектуре, али уклопљене у нову динамичну целину.

Овом ефектном архитектонском интерполацијом, значајно је употпуњен градитељски корпус Таковске улице, специфичне галерије новије српске и југословенске архитектуре на отвореном. Стваралачки је обогаћена колекција међусобно неусаглашених градитељских програма које су у контексту улице, а и њеном ширем окружењу, у последњем столећу инаугурисали неимари највише репутације – Јосип Пичман, Василиј Андросов, Иван Антић, Дионис Сунко, Михајло Митровић, Милан Капетановић, Фрања Урбан, Бранко Таназевић, Момир Коруновић, Рајко Татић, Петар и Бранко Крстић.²⁸ Постојећа шароликост стилова, типова и интерполацијских решења (не постоји чврста континуалност уличног фронта формирана садејством међусобно усклађених суседа, неке зграде имају, а друге немају слободне бочне фасаде), свесно је увећана придодатим имплантатом, чиме је, парадоксално, настављена традиција недовољно усклађеног грађења у поменутој улици. Реч је о контекстуалистичком поштовању неконтекстуалног деловања, доследном уважавању затечене недоследности, кроз надовезивање усмерено на метод, а мање на облике.

Сл. 5. Изглед степеништа

Из доступне техничке документације, као и из анализе објекта *in situ*, може се уочити да је на њему афирмисан чист концепт прегледне спољне и унутрашње архитектуре. Иако шестоспратно здање (укупне површине 3.000 квадратних метара), оно је у ликовном погледу подељено на три зоне по вертикали. По хоризонтали, скелетни систем транспарентно раздваја и регулише упадљиву троделност. Прва зона обухвата приземље и први спрат (визуелно укупљене у целину). Њена увученост је наглашена паром масивних стубаца квадратне основе, чиме се оживљава традиција београдског међуратног модернизма. Алуминијумски брисолеји, постављени испред стакленог парапета спрата, наглашавају водоравну поделу маса, стварајући уједно и ликовни контраст вертикалним ступцима (ритам хоризонтала и вертикала је такође важна одлика првобитног београдског модернизма). Функционални брисолеји истовремено умањују утицај уличне буке и атмосферичности. У средишту приземног и спратног одељка смештене су просторије „КВС Банке“, на левој страни централни хол, са

пријавником из које се прелази у комуникациони чвор са степеништем и лифтовима. У десном углу троделног приземља постављен је улаз у гаражу.²⁹

Средишња екстензија, као главна тема централне троспратне затамњене зоне, која обухвата еркерно истурену конструкцију (и спрат над њом), издваја се из равног зида другог и трећег спрата. Она ремети ритам и складност равног корпуса фасаде, али и истиче ефектну и неочекивану пластичку доминанту, без које прочеље не би имало потребну препознатљивост. По петнаест прозора у сваком низу континуално је повезано у траку, творећи облик сличан зиду завеси. Прозори четвртог спрата, који наткриљује екстензију, повезани су у низ од по три четворделна. Зид завеса у потпуности обилаже пети и шести спрат, изнад којег је надстрешница и поткровни блок с терасом усмереном на три стране. Знак „КВС“ (који нису дизајнирале пројектанткиње), накнадно је аплициран на врх здања. На последњем увученом спрату смештен је видиковац са салом за састанке.

Ритмом пуних и празних површина, повлачењем кровне терасе у дубину парцеле, потенцирањем „бестежински лаких“ минималистичких форми прилагођених идејама неомодернистичког хај-тека, ова пословна зграда се вишеструко истиче у низу историјских кућа. Штавише, својим естетским квалитетима и снажним

силуетним својствима визуелно доминира у средишњем делу улице.

У семантичком и пластичком смислу ово упадљиво здање подстиче слојевит културолошко-естетички дијалог између глобализацијских тенденција у савременој архитектури и европоцентричних градитељских идеологија у нас актуелних пре и после Првог светског рата.³⁰ Ефектним суперпонирањем примарних планова и наглашавањем структуралности фасаде, објекат се равноправно прикључује репрезентативним пословним зградама у престоничкој архитектури, узиданим у структуре обухватних уличних блокова.

Ауторке суптилно афирмишу свој неомодернистички проседе, заснован на динамичним пластичко-визуелним трагањима, инаугурисаним на неколико значајних објеката, као што су зграда „Еуросалона“ код Београдског сајма, Владе Републике Српске у Бањалуци и Пословна зграда у Булевару Зорана Ћинђића у Београду (све реализовано између 2003. и 2008. године).³¹ Иако ће темељитије вредновање њиховог рада, укључујући и објекат у Таковској 23–25, моћи да се предузме када протекне одређено време и успостави се довољна историјска дистанца, може се закључити да В. Цагић-Мишошевић и К. Булатовић стичу све истакнутију улогу у нашем просторном стваралаштву, како бројем, тако и квалитетом реализација.

НАПОМЕНЕ:

- 1] Иако на први поглед једноставно, ауторско интерполирање веома је сложено и захтевно, јер подразумева дубљу студију затечених односа, прилагођавање нових архитектонских елемената системима различитих намена, типова и структура, суптилно решавање прочелне и дворишних фасада, постизање креативног рукописа уз уважавање законских прописа и владајућих стилских образаца. У ширем смислу, свако архитектонско дело може се сматрати видом интерполације (Т. Премерл, И. Мароевић).
- 2] Интерполација је, уопштено, појам који се односи на поступак уметања између две вредности.
- 3] Видети: Д. Ђурић-Замоло, *Најранији правни прописи из архитектуре и урбанизма у Србији XIX века*, у: Градска култура на Балкану (XV–XX век). Зборник радова, Београд, 1988, 152–174; С. Недић, *Грађевинско законодавство Београда крајем XIX и почетком XX века*, Годишњак града Београда, XLIV, Београд, 1997, 115–124; М. Ротер-Благојевић, *Појава првих законских прописа и стандарда у области грађевинарства у Србији током 19. и почетком 20. века*, *Izgradnja*, 5, Београд, 1998, 245–258; Б. Несторовић, *Архитектура Србије у XIX веку*, Београд, 2006.
- 4] Б. Вујовић, *Београд у прошлости и садашњости*, Београд, 1994; З. Антонић (ур.), *Историја Београда*, Београд, 1995.
- 5] В. Војовић, *Vizuelna organizacija i prezentacija Beograda*, *Izgradnja*, 9–10, Београд, 1984, 57–62.
- 6] М. Ivković, *Osvrt na savremeno konstrukterstvo Beograda*, *Izgradnja*, 9–10, Београд 1984, 63–69; А. Кадијевић, *Схватање конструкције у новијој српској архитектури*, Универзитетска мисао, 2, Приштина 1994, 15–21; М. Турђевић, *Схватање конструкције у послератном градитељству*, Универзитетска мисао, 2, Приштина, 1994, 22–26.
- 7] Б. Којић, *Друштвени услови развоја архитектонске струке у Београду 1920–1940. године*, Београд, 1978, 44–96.
- 8] З. Manević, *Појава модерне архитектуре у Србији* (рукопис докторске дисертације одбранјене 1979. год. на Одјелјенју за историју уметности Филозофског факултета у Београду); З. Manević, *Јучерашње градитељство I*, *Urbanizam Beograda*, 43–44, Београд, 1980, Прилог 9, I–XXX; А. Бркић, *Знакови у камену. Српска модерна архитектура 1930–1980*, Београд, 1992.
- 9] М. Јовановић, *Француски архитект Експер и „ардеко“ у Београду*, Наслеђе, III, Београд, 2001, 67–83; А. Кадјевић, *Poimanje čistote stila i autorskog izraza u novijoj srpskoj arhitekturi. Comprehension of the purity of style and the authorial expression in recent Serbian architecture*, у: *Čist izraz*, 13. bijenale umetnosti, Pančevo, 2008, 14–22, 195–201.
- 10] А. Кадијевић, *Живот и дело архитекте Драгише Брашована (1887–1965)*, Годишњак града Београда, XXXVII, Београд, 1990, 158–159.
- 11] З. Manević, *Naši neimari. Branislav Marinković*, *Izgradnja*, 4, Београд 1981, 50–54; С. Тошева, *Архитекта Бранислав Којић*, Београд, 1998, 92–94, 198; Д. Милашиновић-Марић, *Водич кроз модерну архитектуру Београда. Guide to modern architecture in Belgrade*, Београд, 2002, 34, 42; Т. Борић, *Теразије. Урбанистички и архитектонски развој*, Београд, 2004, 85–90; S. G. Vogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX века*, Београд, 2005, т. II, 728–729, 944–949; М. Церанић, *Историја и архитектура палате „Албанија“ у Београду*, Наслеђе, VI, Београд, 2006, 147–162.
- 12] А. Кадијевић, *О соцреализму у београдској архитектури и његовим опречним тумачењима*, Наслеђе, IX, Београд, 2008, 75–88 (са старијом литературом).
- 13] М. Митровић, *Новија архитектура Београда*, Београд, 1975; В. Stojanović – У. Martinović, *Beograd 1945–1975*, Београд, 1978; А. Бркић, *нав. дело*.
- 14] М. Mitrović, *Beograd u relacijama arhitekture i urbanizma u svetu*, *Izgradnja*, 9–10, Београд, 1984, 54.
- 15] Д. Милашиновић-Марић, *Београдска архитектура последњих деценија двадесетог века*, Архитектура и урбанизам, 6, Београд, 1999, 51–65.
- 16] А. Кадијевић, *Палата Министарства правде и Управе кварта Теразијског – остварење архитектата Светозара Ивачковића и Јована Суботића*, Годишњак града Београда, LIII, Београд, 2006, 199–212.
- 17] З. Manević, *Arhitektura Alekseja Brkića*, *Umetnost*, 13, Београд, 1968, 73–83; Б. Ковачевић, *Алексеј Бркић*, Архитектура, 37, Београд, 2001, 2–6; Д. Милашиновић-Марић, *Водич кроз модерну архитектуру Београда*, 20; Т. Борић, *нав. дело*, 142–143.
- 18] S. G. Vogunović, *нав. дело*, 681–682.
- 19] М. Х. Јевтић, *Три нове зграде у заштићеној зони Кнез Михаилове улице*, Наслеђе, II, Београд, 1999, 190–197; Д. Милашиновић-Марић, *Београдска архитектура последњих деценија двадесетог века*, 63–64; S. G. Vogunović, *isto*, 978–979; Љ. Милетић-Абрамовић, *Паралеле и контрасти. Српска архитектура 1980–2005*, Београд, 2007, 72.
- 20] А. Кадијевић, *Живот и дело архитекте Драгише Брашована*, 151; А. Игњатовић, *Две београдске куће архитекте Драгише Брашована*, Наслеђе, V, Београд, 2004, 119–125.
- 21] М. Вукотић, *Момчило Белобрк*, Београд, 1996, 29; Д. Милашиновић-Марић, *Водич кроз модерну архитектуру Београда*, 48.
- 22] А. Кадјевић, *Mihajlo Mitrović. Projekti, graditeljski život, ideje*, Београд, 1999, 31–32.
- 23] Д. Милашиновић-Марић, *нав. дело*, 90.
- 24] I. Maroević, *O nekim novim pogledima na interpolacije*, *Arhitektura*, XXXVI, 184–185, Zagreb, 1983, 27–31 (видети и радове других стручњака у том тематском броју); I. Maroević, *Sadašnjost baštine*, *Zagreb*, 1986; В. Morsan, *O uklapanju, Čovjek i prostor*, 5, Zagreb, 1990, 28–29.
- 25] М. Ђ., *Poslovni objekti u Kolarčevoj i na Terazijama*, *Čovjek i prostor*, 10, Zagreb, 1983, 25; О. Popović-Matjanović, *Arhitektura u gradu*, *Čovjek i prostor*, 10, Zagreb, 1983, 19–20.
- 26] В. Stojkov, *Urbografija*, Београд 1997; М. Ротер-Благојевић – М. Николић, *Значај очувања идентитета и аутентичности у процесу урбане обнове града*, Наслеђе, IX, Београд, 2008, 117–128.
- 27] Весна Цагић-Милошевић, Ксенија Булатовић, *Пословни објекат у Таковској улици*, Београд, 2003–2005, 2006–2008, у: 31. салон архитектуре, Музеј примењене уметности, Београд, 2009. (ур. Љ. Милетић-Абрамовић), 30.
- 28] Б. Вујовић, *Београд у прошлости и садашњости*, Београд, 1994, 221–231.
- 29] Из техничког описа грађевине сазнајемо да су „фасаде и у обликовању и у материјализацији решене тако да је визуелно јасно разграничена зона приземља намењена фреквентнијим делатностима, од спратног дела намењеног пословању. Однос према нижем суседу у Таковској бр. 19 формиран је повлачењем и другачијом, транспарентнијом, материјализацијом последње две

ИНТЕРПОЛАЦИЈЕ У БЕОГРАДСКОЈ НОВИЈОЈ АРХИТЕКТУРИ. НЕОМОДЕРНИСТИЧКА АУТОРСКА
ИНТЕРПОЛАЦИЈА У ТАКОВСКОЈ УЛИЦИ (2003–2008)

етаже чиме је избегнут класични калкан и афирмисана визура из правца више зоне Таковске улице. Предвиђени материјали у обради фасаде су савремени, стаклене површине у виду висеће фасаде у комбинацији са алуминијумом и облогом од керамичких плоча. У функционалном смислу намена објекта по етажама је следећа: подрумске етаже по функцији су подземна гаража, приземље је намењено делатностима више фреквенције, док су све остале надземне етаже намењене пословању. Главни улаз у објекат је из Таковске улице преко улазног хола са рецепцијом и контролом улаза. Осим улазног хола у оквиру приземља налази се и један локал конципиран као независна целина са засебним улазом, такође из Таковске улице, организован као слободан простор који се може преграђивати према потребама корисника, фиксно је позициониран само санитарни блок. Вертикалне комуникације предвиђене су у виду једног степеништа и два путничка лифта, који обезбеђују везу између свих етажа, од гараже до повучене етаже. Улаз и излаз за подземну гаражу такође су из Таковске улице, а возила висинску разлику савлађују помоћу лифта за аутомобиле. Укупан број паркинг места је 16, 7 у првом и 9 у другом нивоу подземне гараже. Пословни простор свих етажа /од 1. до повучене/ конципиран је као слободан, лако дељив према потребама корисника. У оквиру сваке етаже налази се по један фиксно позициониран, издвојен

просторни сегмент у оквиру ког су смештени санитарни блок, технички простор, гардероба и, по потреби, чајна кухиња“.

30] Z. Manević, *Novija srpska arhitektura*, u: *Srpska arhitektura 1900–1970*, Beograd, 1972, 7–38; A. Кадијевић, *Естетика архитектуре академизма (XIX–XX век)*, Beograd, 2005; R. Bogdanović (ur.), *Nova urbanost globalizacija-tranzicija* (zbornik radova), Beograd, 2007; A. Stupar, *Grad globalizacije*, Beograd, 2009.

31] Видети: A. Kovenc-Vujić (priр.), *50 beogradskih arhitekata (rođenih posle 1945)*, Beograd, 2002, 54–55; B. Jovanović, *Kontekst, struktura i gradnja*, Genius Domus, 007, Beograd, 2004, 64–70; S. G. Bogunović, *Haj-tek*, u: *Arhitektonska enciklopedija Beograda... t. III*, 1262; *Eurosalon Home market*, y: 27. салон архитектуре, Музеј примењене уметности, Beograd, 2005, 40; Љ. Милетић-Абрамовић, *Паралеле и контрасти Српска архитектура 1980–2005*, 69, 147, 171; Д. Василски, *Минимализам као цивилизацијска парадигма на почетку XXI века*, Архитектура и урбанизам, 22/23, Beograd, 2008, 14–24; *Влада Републике српске*, y: 30. салон архитектуре, Музеј примењене уметности, Beograd, 2008, 51; Д. Милашиновић-Марић, *Зграда Владе РС у Бањалуци*, Архитектура и урбанизам 22/23, Beograd, 2008, 11–13; *Dijalog. 43 autorski konkurs arhitekture*, 6–11. april 2009, Компанија „Novosti“, Beograd, 2009. О делатности двеју ауторки сведочи и инструктиван интернет сајт: www.cubex.rs.

INTERPOLATIONS IN BELGRADE'S RECENT ARCHITECTURE. A NEO-MODERN AUTHORIAL INTERPOLATION IN TAKOVSKA STREET (2003–2008)

Apart from the shaping of free-standing public and residential buildings in space, and the designing of large-scale urban units and complexes, interpolation into an integrated block-type urban context has long been a prevailing theme of Belgrade's architectural design. In interpreting the demanding principles of this delicate discipline, which involves a defined relationship of the new structure with the visual and historical features of its immediate structural surroundings, designers usually combine standard and authorial solutions. *Interpolations* (incorporating, building into, inserting, implanting) in Belgrade's architecture can be traced back to the 1870s, the period of the city's radical transformation from an oriental into a modern European city.

Continuously encouraged by enterprising patrons and tolerated by insufficiently versed consumers, the practice of ostentatious insertion has continued into our days. At first developed through inserting multi-storey structures between the earlier lower ones, interpolation has become thematically extended to include spatially and plastically more comprehensive solutions, through accentuating the corner, positioning a new structure next to a single "neighbour", expanding onto two or more streets (in case an entire block consisting of one or several rectangular buildings enclosing a courtyard is being interpolated), through interpolating upon interpolation (adding extra floors, mansard roofs, lofts, domes), various forms of "sealing" larger locations etc. Over time interpolation has become adopted in industrial, landscape, memorial and religious architecture.

Of the heretofore differentiated legitimate forms of architectural interpolation, the methods usually used in Belgrade are *contrastive* insertion into a block, *authorial imposition* onto a context and, more rarely, *adaptive* contextual approaches as well as few *facsimiles* or precise reconstructions of demolished or dilapidated edifices. More responsible and cautious designers usually sought to find the least common denominator for all compositionally interrelated structures. In creating the relationships they took into account constituent elements of the existing buildings (volume, height, spatial organization, horizontal and vertical façade division, visual details, symbolic emphases, construction, elements of materialization), but they just as much sought to establish dialogue and relations between the key elements of the interpolated structure and those of one of its two neighbours. It has been observed that the location of interpolations (street, crossroads, square etc.) had an impact on the creation of relationships and that the growing complexity of a concrete situation led to more intricate solutions.

Among recent interpolations in Belgrade's protected or central zones, occasionally reviewed in the *Heritage*, the multilevel office building at 23–25 Takovska Street, completed in 2008 after a 2003 design, stands out by its quality. It is a characteristic architectural design by a two-member team, Ksenija Bulatović (1967) and Vesna Cagić-Milošević (1970), the 2008 winners of a competition launched by the Novosti Company. This six-storey office building for rent is built on a steep, urbanistically delicate, high-traffic location in downtown Belgrade.

By using a reduced cubic form and effectively superposed front planes receding in a stepped fashion towards the interior of the lot, and by laying emphasis on the extensive central volume with its glass curtain wall mirroring the surrounding buildings, the architects produced a recognizable and ostentatious neo-modern interpolation effected through a complex plastic *procédé*. Striving for a structurality composed of several layers, treated in different ways heightwise and widthwise, they succeeded in establishing a geometric dynamism of the front façade. Their interpolation is neither modest, unobtrusive, nor strictly weaved into the context, because it does not contain echoes of Sezession or academic eclectic architecture. In terms of type, it may be considered a moderate form of *extrapolation* or imposition of a new implant onto a context, which the authors do not even try to conceal. The structure has become a landmark and obvious dominant in the part of the street block occupied by its representative façade, but through certain historical evocations and non-canonical aesthetics it fits in the context of Belgrade's commercial architecture.

ILLUSTRATIONS

Fig. 1 23–25 Takovska Street, front façade

Fig. 2 Side elevation

Fig. 3 Front, 3D model

Fig. 4 Ground-floor lobby

Fig. 5 Stairway